

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Anotace rozsudku ze dne 18. ledna 2022 ve věci č. 3959/14 – *Khudoroshko proti Rusku*

Senát třetí sekce Soudu jednomyslně rozhodl o porušení hmotněprávní složky práva na život dle článku 2 Úmluvy, protože vojenské orgány nepřijaly rozumná opatření, aby zabránily sebevraždě syna stěžovatelky během výkonu povinné vojenské služby, ač věděly nebo měly vědět, že v jednotce, kam byl zařazen, je běžným jevem šikana nováčků ze strany služebně starších branců. Soud shledal dále porušení článku 13 Úmluvy, jelikož stěžovatelka neměla k dispozici účinný vnitrostátní prostředek nápravy, jehož prostřednictvím by se mohla domoci odškodnění za pochybení orgánů veřejné moci spočívající v nepřijetí rozumných opatření k ochraně života jejího syna.

I. Skutkové okolnosti

Syn stěžovatelky byl povolán k výkonu povinné vojenské služby v listopadu 2010. Vstupní zdravotní prohlídka ani psychologické vyšetření u něho neodhalily sebevražedné sklony. Od ledna 2011 sloužil u jednotky námořnictva se základnou na poloostrově Kamčatka. V dubnu 2011 byl nalezen oběšený na vlastním opasku ve sklepě. Vzápětí poté se rozeběhlo vyšetřování okolností jeho úmrtí. Při něm bylo zjištěno, že si v lednu téhož roku stěžoval matce, že se stal terčem šikany, pročež ji požádal o 1 000 rublů, které byl nucen předat agresorovi. Šetření ukázalo, že i někteří další nováčci žádali rodiče o podobné částky s tím, že je musí dát služebně starším. V období od ledna do března 2011 zdravotníci zaslali velitelům jednotky několik zpráv, v nichž upozorňovali, že při pravidelných prohlídkách byly u desítek mladších branců zaznamenány pohmožděniny a další známky špatného zacházení. Také u syna stěžovatelky byly takto dvakrát zjištěny šrámy a modřiny. Podle závěrů jiného vnitřního šetření byla šikana v dané jednotce široce rozšířeným jevem. Časté byly zejména případy vydírání tzv. bažantů, kteří museli služebně starším platit za to, aby jim dopřáli klid. Zpráva o výsledcích šetření uváděla, že velení jednotky selhalo, když nepřijalo žádná preventivní opatření, aby těmto praktikám zamezilo. Tolerance tohoto jednání nejspíš dovedla syna stěžovatelky k zoufalému činu sebevraždy. Branec, který od něho přijal zmíněných tisíc rublů, byl odsouzen za vydírání k trestu odnětí svobody na pět let. Žalobu stěžovatelky na odškodnění směřující vůči státu soudy zamítly s tím, že za smrt jejího syna odpovídá odsouzený, nikoli stát. Několik dalších členů předmětné jednotky bylo stíháno kárně.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 2 ÚMLUVY

Vnitrostátním právem byl založen systém pro psychologické hodnocení a pomoci v rámci ozbrojených sil. Jeho cílem bylo identifikovat včas jedince trpící psychickými problémy, poskytnout jim odbornou podporu a zmírnit tak riziko sebevražd. Na základě materiálů poskytnutých Soudu se nezdálo, že by tento systém jako takový trpěl zásadními nedostatky, které by přispěly ke smrti syna stěžovatelky. Vnitrostátní právní rámec nicméně neobsahoval zvláštní postupy a záruky ve prospěch obětí a oznamovatelů šikany v ozbrojených silách proti zastrašování, ponižování a týrání z pomsty, kterou by na nich mohli chtít vykonat agresori, s cílem zamezit riziku sebepoškozování nebo jiných tragických činů ohrožujících životy a zdraví. Soudu však nepřisluší přezkoumávat právní úpravu *in abstracto*, nýbrž posoudit způsob, jakým byla použita v každé konkrétní věci. V případě článku 2 Úmluvy musí být právní úprava nastavena takovým způsobem, aby obsahovala nezbytné nástroje pro ochranu života osoby, takže zjištěné nedostatky v kvalitě právní úpravy ještě samy o sobě neznamenají porušení tohoto ustanovení (*Fernandes de Oliveira proti Portugalsku*, č. 78103/14, rozsudek ze dne 31. ledna 2019, § 119). Musí být prokázáno, že vadná právní regulace způsobila újmu na právech dotyčné osoby (tamtéž, § 107).

Osoby podstupující povinnou vojenskou službu se nacházejí – stejně jako například osoby omezené na osobní svobodě – pod výlučnou kontrolou státních orgánů, protože veškeré dění v armádě je pod kontrolou úřadů, které mají povinnost chránit jejich životy a zdraví. Tato povinnost však musí být vykládána způsobem, který neukládá na orgány nemožné nebo nepřiměřené břemeno, a to s ohledem na nepředvídatelnost lidského jednání a operativní rozhodování, které je nutné činit z hlediska priorit a zdrojů. Ne každé ohrožení života brance tedy může na základě Úmluvy zakládat povinnost úřadů přijmout operativní opatření, aby zhmotnění tohoto rizika zabránily (*Malik Babajev proti Ázerbájdžánu*, č. 30500/11, rozsudek ze dne 1. června 2017, § 66).

Soud již dříve apeloval na státy, aby přijaly vhodná opatření k boji proti šikaně v ozbrojených silách (*Mosendz proti Ukrajině*, č. 52013/08, rozsudek ze dne 17. ledna 2013, § 113; *Perevedentsevy proti Rusku*, č. 39583/05, rozsudek ze dne 24. dubna 2014, § 99–100).

V projednávané věci vyšetřující orgány zjistily, že syn stěžovatelky byl vystaven šikaně, včetně fyzického násilí a vydírání, v důsledku čehož spáchal sebevraždu. Stejně tak odhalily, že po dobu nejméně tří měsíců před touto tragickou událostí měli mladší branci v příslušné vojenské jednotce, stěžovatelčina syna nevyjímaje, na těle stopy po týrání, jež byly zdokumentovány a nahlášeny zdravotníky velitelům jednotky. Vnitrostátní vyšetřování dospělo k závěru, že šikana byla v dané vojenské jednotce běžným jevem a že mezi těmito praktikami a smrtí stěžovatelčina syna existovala přímá spojitost. Velitelé jednotky si tudíž byli nebo měli být vědomi toho, že mladším brancům hrozí újma na životě či zdraví. Vojenské orgány byly tudíž povinny přijmout rozumná opatření, aby tato rizika minimalizovaly. I když nelze s jistotou říct, že by se věci vyvíjely jinak, pokud by úřady promptně a vhodně zareagovaly, test na poli článku 2 Úmluvy nevyžaduje, aby bylo prokázáno, že by jinak nedošlo ke smrti dotčené osoby. Namísto toho je důležité – a k převzetí odpovědnosti státu podle tohoto článku postačuje –, že rozumná opatření, která nebyla přijata, mohla reálně změnit sled událostí (*Bljakaj a ostatní proti Chorvatsku*, č. 74448/12, rozsudek ze dne 18. září 2014, § 124). V projednávané věci vojenské orgány před sebevraždou syna stěžovatelky nepodnikly žádné kroky k vyřešení problému s šikanou v dotčené vojenské jednotce. Její velitelé nepátrali po příčinách modřin na tělech mladších branců, nepokusili se je oddělit od starších členů jednotky ani podniknout jiné rozumné kroky. Ačkoli vojenské orgány věděly nebo měly vědět, že syn stěžovatelky je obětí těchto praktik, které ho vystavují riziku újmy na zdraví a životě, včetně pohnutí k sebevraždě, nepřijaly žádná rozumná opatření, aby zabránily nebo alespoň minimalizovaly související rizika. Došlo tedy k porušení článku 2 Úmluvy v jeho hmotněprávní složce.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 13 VE SPOJENÍ S ČLÁNKEM 2 ÚMLUVY

Soud připomněl, že je-li namítáno údajné selhání orgánů co do povinnosti ochrany před činy jiných osob, článek 13 Úmluvy vyžaduje, aby oběti nebo jejich příbuzní měli k dispozici mechanismus, jehož prostřednictvím se lze domoci vyslovení odpovědnosti ze strany představitelů veřejné moci nebo orgánů za jednání či opomenutí, které mělo za následek porušení práv podle Úmluvy (*Tagayeva a ostatní proti Rusku*, č. 26562/07 a 6 dalších, rozsudek ze dne 13. dubna 2017, § 620). V případě porušení nejzákladnějších práv chráněných články 2 a 3 Úmluvy by mělo být součástí dostupných prostředků nápravy i poskytnutí náhrady vzniklé nemajetkové újmy (*Mirzoyan proti Arménii*, č. 57129/10, rozsudek ze dne 23. května 2019, § 78–83).

Soud shledal porušení článku 2 Úmluvy v jeho hmotněprávní složce. Námitka stěžovatelky je v tomto ohledu tedy „hájitelná“ i pro účely článku 13 ve spojení s článkem 2 Úmluvy. Soud vzal na zřetel argumenty vnitrostátních soudů, podle nichž stát nenesl odpovědnost za protiprávní chování brance, který svým jednáním pohnul syna stěžovatelky k sebevraždě. Podstatou námitek stěžovatelky není otázka trestního obvinění ani občanskoprávních nároků vůči pachateli, ale spíše to, že stát nepřijal rozumná opatření, aby zabránil sebevraždě jejího syna, třebaže vojenským orgánům bylo známo, že je vystaven rizikovým faktorům. Ve vztahu k takto formulované námitce není občanskoprávní nárok na odškodnění od pachatele trestného činu účinným prostředkem nápravy. V rámci takového řízení by totiž nebyla zkoumána případná odpovědnost státu (srov. *Gerasimenko a ostatní proti Rusku*, č. 5821/10 a 65523/12, rozsudek ze dne 1. prosince 2016, § 82). V projednávané věci neměla

stěžovatelka k dispozici jiný mechanismus, jak se domoci odškodnění za případná pochybení, kterých se mohli dopustit představitelé veřejné moci. Jinými slovy, neměla k dispozici účinný vnitrostátní prostředek nápravy, pokud jde o její námitky týkající se porušení článku 2 Úmluvy. Článek 13 Úmluvy proto byl rovněž porušen.